

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het ontbreekt de politieke elite aan 'liefde voor het volk'

In gesprek met Gabriël van den Brink

door *Pieter Jan Dijkman & Jan Prij*

Dijkman is hoofdredacteur van *Christen Democratische Verkenningen* en Prij is oud-redactiesecretaris van *Christen Democratische Verkenningen*.

Het hogere is niet verdwenen uit de samenleving, het heeft alleen een andere gestalte aangenomen, zegt Gabriël van den Brink. Persoonlijke levensverhalen en de daarin belichaamde en in de praktijk gebrachte idealen van mensen hebben, anders dan vaak wordt beweerd, nog steeds een belangrijke publieke betekenis. 'Het probleem van de politieke elite is dat ze vanuit een algemene bestuurlijke logica redeneert. Er zou al heel wat gewonnen zijn als politici zouden zien wat er in de samenleving aan goeds en schoons gebeurt.' Via een nieuwe taal zal de niet cynische en idealistische onderstroom in de samenleving serieus genomen moeten worden.

'Deze verkiezingsuitslag is nog erger dan voorzien. Het is een dramatisch moment voor de christendemocratie, misschien is het einde gewoon wel in zicht. Dan is het niet afgelopen met het christendom, met religie of met een bepaald soort engagement, maar wel met een specifieke politiek die zo'n anderhalve eeuw goed heeft gewerkt.' Gabriël van den

Brink, hoogleraar aan Tilburg University en lector aan de Politieacademie, is somber over de christendemocratie. Maar niet over de samenleving. Ondanks het cynisme van politici en bestuurders, die volgens Van den Brink voornamelijk in termen van eigenbelang, markt en macht kunnen denken, bloeit de toewijding aan het hogere in de samenleving.

In de omvangrijke studie *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*, die hij samen met een team van wetenschappers verrichtte, maakt hij duidelijk dat het hogere allerm minst is verdwenen. Er zijn tal van nieuwe heilige kwesties waar we ons druk om maken. Niet meer via de sacrale toewijding aan God, zoals die in klassieke vormen van geloof en kerk-zijn gestalte krijgen, maar via sociale en vitale waarden. In de seculiere roeping die de vakman ervaart, de roep om respect op de werkvloer, de inzet voor dierenrechten en het behoud van de natuur, het belang dat aan authenticiteit, gezondheid en het gezin wordt gehecht, of in de verontwaardiging over de schending van het lichaam en seksueel misbruik. Via de volmondige erkenning van dit eigentijds idealisme in de samenleving zou de christendemocratie van de nood waarin ze zelf verkeert een deugd kunnen maken. Maar er zijn volgens Van den Brink nog te weinig bewegingen in die richting waarneembaar. ‘De bestuurlijke reflex is dominant en van liefde voor het volk is weinig te bespeuren.’ De zegeningen van de moderniteit worden nog altijd met argusogen gezien. Kan het tijd nog worden gekeerd, of is het te laat?

DE LAGE LANDEN EN HET HOGERE

Kunt u iets zeggen over uw motivatie om aan het onderzoek De Lage Landen en het hogere te beginnen?

‘*De Lage Landen en het hogere* ligt in het verlengde van mijn fascinatie voor tijd en de boeken die ik over het moderniseringsproces heb geschreven. Volgens gangbare analyses gaan modernisering en religie niet goed

samen. Ik heb mij altijd tegen die visie verzet. Sterker nog; net als de Italiaanse filosoof Vattimo vat ik secularisatie niet als het einde maar als de voltooiing van het christendom op. Een kernpunt van het christendom is de incarnatie, het gegeven dat het heil niet hoog in de hemel is, maar een aardse en lichamelijke vorm heeft aangenomen. Dat punt is nog steeds heel relevant.’

‘De grote lijnen van *De Lage Landen en het hogere* hangen samen met de huidige nood en de behoefte aan een nieuwe politiek. In plaats van markt en macht, zou publieke moraal, persoonlijke betrokkenheid en “liefde voor het volk” de leidraad moeten zijn. Alleen zo kan recht gedaan worden aan de idealistische onderstroom die in de samenleving leeft. Als een relationeel mensbeeld echt het verschil uitmaakt tussen christendemocraten enerzijds en liberalen of socialisten anderzijds, dan zou men daaruit duidelijker conclusies moeten trekken.’

In de definitie van het hogere staat de toevoeging dat het ‘onbaatzuchtig handelen’ dient te stimuleren. Maar de verbinding met het hogere, met God, volk en vaderland om het even zo te zeggen, kan toch ook andere en zelfzuchtige vormen aannemen?

‘In de onderzoeksgroep hebben we hier discussie over gehad. Niet iedereen was met deze toevoeging van het onbaatzuchtig handelen even gelukkig. Maar de reden dat ik die erin gehouden heb, heeft precies te maken met de christelijke boodschap en de impact daarvan op het Westen. In Azië kun je verlicht worden door je van de wereld af te wenden. Je hoeft niet te handelen in de wereld. Jouw verlichting voltrekt zich in je individuele bestaan. Desnoods in totaal

isolement op een bergheiling, waarbij je vijf jaar lang met niemand spreekt. In het christendom heeft een andere interpretatie de overhand gekregen: allemaal mooi, die idealen, dat zoeken naar heil en verlichting, maar wat doe je ermee in de realiteit?

Maakt u de samenleving daarmee niet te heilig? Anders geformuleerd: wordt secularisatie nu niet een blessing in disguise? Het heil is overal te vinden, als je maar goed kijkt: is dat uiteindelijk niet een te rooskleurige voorstelling van zaken?

‘Met die term “onbaatzuchtig handelen” ontken ik uiteraard niet dat mensen zich ook door eigenbelangen laten leiden. Bovendien beseft ik dat verbinding zoeken met het hogere soms kwalijke kanten bezit. Ik verheerlijk dat niet. Heilige waarden zijn vanouds ambivalent en niet alleen positief. Maar we moeten niet alleen maar het slechte in de samenleving willen zien. Ik heb echt genoeg van het cynisme dat ons politieke denken bepaalt; daar moeten we mee afrekenen. Hoe krijgen idealen praktisch vorm in het handelen in het publieke domein en in het samenleven? Dat is nog altijd de toetssteen in het Westen. *Practice what you preach* is daarbij het leidende motto.’

Is de definitie van het hogere niet wat te ruim? Er worden nogal wat ongelijksoortige engagementen, zoals dat van de priester, de actievoerder, de minnaar op één noemer gebracht.

‘Ja, dat klopt wel. Maar daar zijn goede politieke redenen voor. Vanuit democratisch oogpunt wil ik zo veel mogelijk recht doen aan de verschillende engagementen

van mensen. Ik wil niet dat mensen die hartstochtelijk voor dierenrechten pleiten, worden uitgespeeld tegen degenen die een traditioneel godsdienstige opvatting van het heilige voorstaan. Niet alleen omdat ik “de boel bij elkaar wil houden”, maar ook omdat ik de democratische opgave heel serieus neem. In de democratie moet je de strijd over datgene wat iemand het dierbaarst is zodanig kanaliseren dat de verschillende definities van het heilige naast elkaar kunnen bestaan.’

‘In ons onderzoek constateren we ook – met de nodige slagen om de arm – dat opvattingen over wat heilig is aan het verschuiven zijn. Vitale waarden zijn steeds belangrijker geworden. In die zin kunnen we de incarnatie, de lijfwording, tegenwoordig haast letterlijk nemen. Het heeft iets provocatiefs om incarnatie zo te verbinden met het lichamelijke, omdat het tegen het zelf-verstaan van de christelijke traditie ingaat: die maakte het lichaam graag ondergeschikt aan de

geest. Onze menselijke natuur zou zelfs tegenover geestelijke beginselen staan. Maar inzichten uit de moderne biologie laten zien dat er geen vijandschap hoeft te zijn tussen onze natuur, zoals we die uit de natuurwetenschappen begrijpen, en de boodschap van het evangelie. Wat Frans de Waal “empathie” noemt, ligt in het verlengde van wat in het evangelie “naastenliefde” heet. Maar dat

.....
Inzichten uit de moderne biologie laten zien dat er geen vijandschap is tussen onze natuur en de boodschap van het evangelie

vermogen tot empathie, naastenliefde, moet wel worden gecultiveerd. Ik denk dat veel mensen in Nederland dat niet meer herkennen. Dat was een van de problemen waar we in onze studie tegenaan zijn gelopen. Mensen zeggen dat ze geen idealen meer hebben, maar op het niet-verbale niveau worden ze op allerlei wijzen in praktijk gebracht.’

ONGELOOFWAARDIGE POLITIEK

Het leven is, zegt Van den Brink, sterker dan de leer, ook als die leer op een kritische en cynische manier van denken berust. De meesters van de achterdocht meenden dat ‘hogere’ waarden slechts povere vermommingen zijn van de menselijke zwakheid, instinctieve drijfveren en economische belangen. Die zienswijze heeft in de maatschappelijke bovenlaag vele aanhangers. Volgens de elite is het volk dom, wrokkig en uit op eigenbelang. Bestuurders en politici denken dat de Nederlander zich als een calculerend wezen gedraagt. Maar juist daarmee vervreemden

zij zich van de leefwereld van mensen, waarin niet markt en macht op de eerste plaats staan, maar waarden die te maken hebben met gezin en gezondheid, uitdagend werk en authenticiteit.

U lijkt een scheiding te creëren tussen het systeemdenken van de elite en het deugdelijke leven van het gewone volk. Maar blijven goed en kwaad dan toch niet op een te gemakkelijke wijze tegenover elkaar staan, bijna zoals klassieke populistten het deugdzame volk tegenover een zelfzuchtige elite plaatsen?

‘Veel mensen voelen zich onbegrepen en in de steek gelaten door de elite. Daarin hebben ze in wezen gelijk. Fortuyn benoemde dat met zijn notie van “de verweesde samenleving” als eerste. Die verweesdheid is de bittere vrucht van de jaren zestig en het hogere opleidingsniveau. Hoogopgeleide burgers hebben succes en kunnen doorgaans goed voor zichzelf zorgen. Degenen die het niet kunnen bijbenen, hebben pech gehad. Het heersende mensbeeld is daarmee sterk liberaal geworden.’

‘Dat betekent ook dat mensen als losse individuen worden beschouwd en dat hun relaties op de tweede plaats staan. Maar mensen zijn niet zo liberaal als de elite gelooft. Zo blijkt uit allerlei onderzoeken dat Nederlanders niet in alle sectoren een vorm van marktwerking willen. En als het erop aankomt zetten ze niet de euro, maar het gezin op de eerste plaats. Mensen veranderen als ze kinderen krijgen, gaan anders tegen de wereld aan kijken. Als je de concrete zorg voor kinderen draagt, dan koop je niets voor een abstracte ideologie die een heilzame werking van “de” markt verwacht. Laten we

ons bezinnen op de vraag hoe marktwerking concreet in verschillende domeinen en sectoren uitwerkt. Voor mensen zonder gezin is hun gezondheid het belangrijkste. Het gezin en de gezondheid zijn beide zaken die dicht op de huid zitten en die lichamelijk zijn. We zien dat het lichaam wordt gesacraliseerd. De onaantastbaarheid van het lichaam is op een onverwacht snelle manier doorgedrongen in de samenleving.'

'Veel bestuurders en politici, ook binnen het CDA, hebben moeite met deze transformatie van het heilige. Maar excusez-moi, nu de oude woorden hun betekenis verliezen, is het zaak om het commitment van burgers op een nieuwe manier te verwoorden. Lippen dienst alleen is niet genoeg. Als ik CDA'ers hoor praten over het belang van beroepseer voor de politiemans en de verpleegster vind ik dat weinig geloofwaardig. In onze pogingen om via de Stichting Beroepseer de positie van de vakman centraal te stellen, lopen wij juist aan tegen gevestigde partijen als CDA en PvdA. Zij hebben de afgelopen decennia de belangen van bestuurders verdedigd. Alleen de SP heeft van meet af aan – deels om opportunistische redenen, ik ben niet naïef – duidelijk positie gekozen.'

Wat kunnen politici doen om geloofwaardige politiek te bedrijven?

'Het is in wezen niet moeilijk. In Tilburg doen we veel onderzoek naar de geloofwaardigheid van politici en bestuurders. Er zijn een paar vuistregels: je moet eerlijk zijn en je moet doen wat je zegt. Je moet weten waar je heen wilt en je moet een goede toespraak kunnen houden: het vermogen om 'kleine' persoonlijke verhalen van burgers te vertalen naar grotere maatschappelijke kwesties.

Helaas wordt de kunst van de retorica in Nederland niet op haar waarde geschat.'

'Iemand die de retorica wel beheerste was Abraham Kuyper in het laatste kwart van de negentiende eeuw. Dat was een tijd waarin net als nu op allerlei gebieden het liberalisme hoogtij vierde. Ook toen werden de schaduwzijden van de modernisering, de industrialisatie en de marktwerking zichtbaar. Kuyper, en later de katholieken, thematiseerde de morele zorgen van gewone burgers. Hij nam op een eigen wijze stelling in het debat over de sociale kwestie. Hij zag de materiële noden, maar vroeg zich ook af: wat betekent deze ontwikkeling voor onze ziel? Hij begreep moraliteit als een antwoord op markt en macht en mobiliseerde daarmee op succesvolle wijze de massa. Ook in onze tijd voelen veel mensen zich in de kou staan. En er liggen dus mogelijkheden om opnieuw het volk moreel te mobiliseren. De vraag is: wie doet dat en hoe doe je dat tegenwoordig? Je kunt Kuyper niet zomaar overdoen, dus je moet op zoek naar moderne vormen.'

'Zo'n hernieuwde vorm van politiek op basis van persoonlijk engagement – vergelijkbaar met de vele op caritas gebaseerde maatschappelijke initiatieven in de negentiende eeuw – is nog niet ingedaald bij de christendemocratie. Dat is eigenlijk verrassend omdat het goed bij de eigen traditie van morele mobilisatie past.'

'Ik ben wel teleurgesteld over de reacties op het voorstel van de commissie-Geel om de betekenis van compassie voor de christendemocratie te doordenken. Het woord werd niet eens begrepen. Men heeft onvoldoende kennis in huis om te beseffen welke potentie dat woord binnen en buiten de christelijke traditie bezit. Een van de sterke kanten lijkt mij dat "compassie" net iets kosmopoliti-

scher is dan naastenliefde. Het heeft bijvoorbeeld ook binnen oosterse religieuze tradities een plaats. Volgens Karen Armstrong drukt compassie op wereldschaal zelfs een universele, gemeenschappelijke ervaring uit binnen alle wereldreligies. Via inzichten uit de moderne biologie kun je begrijpen waarom. Compassie sluit aan bij de menselijke natuur van mens en dier waarin empathie een duidelijke betekenis heeft.’

‘We kunnen er politiek niets mee’, was het argument. De achterliggende gedachte was: compassie werkt wel in het verkeer tussen mensen onderling, maar is geen hanteerbaar begrip voor een overheid, die zonder aanzien des persoons moet handelen.

‘Precies. Men dacht dat compassie politiek niet inzetbaar was en dat je er geen verkiezingen mee kunt winnen. Maar die instrumentele omgang met de politiek is nu juist de kern van het probleem. Daarmee win je de harten van de mensen niet. Om verbeelding te stimuleren en mensen te enthousiasmeren, moet je juist niet-instrumentele factoren mobiliseren. Dat is niet a-politiek, maar echte politiek! Burgers snakken daarnaar en ik eigenlijk ook. Het gaat de meeste mensen niet om CPB-cijfers of om een politicus die precies kan uitrekenen wat de beleidseffecten op de begroting zijn.’

LIEFDE VOOR HET VOLK ALS BASIS VOOR
GELOOFWAARDIGE POLITIEK

Het betoog van Van den Brink over de aanwezigheid van het heilige en het idealistisch engagement in de samenleving zou goed passen bij de christelijk geïnspireerde politieke partijen. Toch verliezen deze partijen

langzaam maar zeker terrein. Zo opzienbarend als de opkomst van christelijke politieke partijen ruim een eeuw geleden was, zo onontkoombaar lijkt nu hun electorale neergang. In 1965 hadden de christelijke partijen 80 zetels, in 2012 zijn het er nog maar 21.

Wat is uw analyse over de neergang van het CDA?

‘Secularisatie speelt wel een rol, maar ze voldoet niet als verklaring voor het verlies bij de verkiezingen in 2012. Het CDA is het contact met de werkelijkheid verloren, dat is volgens mij waar het om gaat. De partij heeft zich geïdentificeerd met het besturen, het regeren en de verantwoordelijkheid die daarbij hoort. Ze heeft geen contact met de werkelijkheid, noch op handlingsniveau (bijvoorbeeld in wijken), noch op intellectueel niveau. Een uitzondering was het rapport van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, van Hamilcar Knops en Leonard Geluk, over de steden: *De stad terug aan de mensen*. Dat was niet geschreven vanuit een afwerende reactie op moderne stedelijke ontwikkelingen, want daarin werd gezegd: de steden zijn ook ons terrein. We willen de stedelijke problemen aanpakken. Maar over het algemeen voel ik bij christendemocraten nog te veel koudwatervrees ten aanzien van de moderne realiteit.’

Toch sluit uw verhaal over de betekenis van publieke moraal en idealistisch engagement in het leven van mensen perfect aan bij wat het nieuwe christendemocratische verhaal zou kunnen zijn. Het past ook goed bij de relationele mensvisie.

‘Dat klopt. Maar hoe zet je dat nu overtuigend neer in een tijd dat iedereen zijn in-

dividuele autonomie proclameert? Durf je bijvoorbeeld te zeggen: wij gaan echtscheiding ontmoedigen, want al die mensen die zo gemakkelijk scheiden, dat is slecht voor de kinderen, slecht voor de mensen zelf en voor de samenleving als geheel?'

Vindt u dat we dat moeten doen?'

'Ik weet het niet, maar ik zal een persoonlijk voorbeeld geven. Mijn vrouw en ik hebben zo'n tien jaar geleden een moeilijke periode in onze relatie gehad. We waren voortdurend met twee vragen bezig, namelijk "Wie is hier de baas?" en "Wie heeft er gelijk?". Daarmee bleven we de gevangenen van het liberale model. Pas na de nodige strijd en ook wel de hulp van anderen werd het ons duidelijk dat die nadruk op ons eigen ego de bron was van het probleem. Wat we uiteindelijk begrepen was: zonder liefde, zonder het vermogen om voor de ander een stap opzij te zetten, kun je als het erop aankomt geen relatie hebben. Alleen door het cultiveren van dit vermogen tot liefde ontstond er ruimte om te bloeien in de relatie. Toen pas kwam voor ons de ruimte om met elkaar te kunnen trouwen. Ik vertel dit omdat velen dit zullen herkennen en omdat het ook een politieke pointe heeft.'

'Iets vergelijkbaars speelt tussen de elite en een groot deel van de Nederlandse bevolking op dit moment. Mijn vermoeden is dat het de huidige elite aan liefde voor het volk ontbreekt. De politieke bovenlaag is vooral bezig met haar eigen project. Zelf denk ik dat dit op den duur ten koste van haar geloofwaardigheid gaat. In de West-Europese geschiedenis is de macht op lange termijn alleen legitiem, acceptabel

en stabiel als de bovenlaag een bepaalde mate van "liefde voor het volk" weet op te brengen.'

'Machthebbers die zich evident niets gelegen laten liggen aan het volk, kunnen tijdelijk hun macht handhaven, maar niet op de lange termijn. Dat is wat Foucault met

.....
.....
In de West-Europese geschiedenis is de macht op lange termijn alleen legitiem, acceptabel en stabiel als er 'liefde voor het volk' is
.....
.....

zijn begrip "pastorale macht" heeft gethematiseerd. Een goed politicus houdt van de kudde en is een dienstbare leider. De grote vraag is: wie laat zich nu iets gelegen liggen aan de zorgen van gewone mensen in het Europese debat, op nationale schaal en in de stad? Wie engageert zich met hen?'

'Wij hebben in Tilburg onder andere onderzoek gedaan naar *best persons*, ofwel mensen die erin slagen iets te bereiken in probleemwijken. Wat blijkt nu? Dat zijn allemaal mensen die zich verbinden met gewone burgers en met hen een langdurige relatie aangaan, die een tijd in zo'n wijk gaan wonen, een paar jaar bezig zijn, investeren in persoonlijke relaties en een groot empathisch vermogen hebben. Zij staan aan de kant van mensen die het moeilijk hebben. Dat betekent vaak: ze letterlijk bij de hand nemen. Niet zelden gaat het om lastige lui met wie van alles en nog wat aan de hand is, zoals uitkeringsfraude en geweldsproblemen. Desondanks gaan *best persons* met deze mensen het gesprek aan. Een organisatie als het Leger des Heils opereert ook op dit

niveau. Niet alleen moreel oordelen, maar kleinschalig *commitment* tonen – dat werkt.’

Empathische deugden als ‘luisteren’, ‘vertrouwen’ en ‘vergeven’ zijn diepgeworteld in de christelijke traditie. Toch worden ze ook binnen het CDA niet direct verbonden met deugden die politiek gezien relevant zijn.

‘Ik vrees dat de arrogantie van de macht hier een rol speelt. De gevestigde orde denkt te weten hoe het zit; wat de harde politieke werkelijkheid is. Daarin is geen plaats voor zogenaamd *soft* gepraat. Maar je kunt eigenlijk geen politiek bedrijven zonder het persoonlijk idealistische engagement van mensen mee te nemen. Die betrokkenheid bij alle belangrijke issues van het leven speelt enorm. Neem bijvoorbeeld de nadruk op banen. Dit is niet alleen belangrijk vanwege het materiële inkomen dat mensen daarmee verwerven, maar ook omdat mensen zin ontlenen aan hun werk. Niet voor niets schrijven wij *Werk in De Lage Landen en het hogere* met een hoofdletter. *Werk* is, meer nog dan Weber vermoedde, een bron van zingeving geworden. De vruchten van het werk zijn méér dan voorafschaduwingen van een toekomstig Heil. De werkplek zelf is geworden tot een plaats van het heil. Of de plaats van onheil, op het moment dat je bijvoorbeeld je baan verliest, of wanneer je gefrustreerd wordt in het werk.’

‘Waar wordt anno nu het heil gezocht, welke vorm neemt het onheil aan? Aan welke kant moet ik gaan staan om recht te doen aan de geseculariseerde vormen van betrokkenheid, die juist door hun aardse en lichamelijke gestalten zo door en door christelijk zijn? De lokale betrokkenheid van mensen op elkaar zou de basis voor het grote verhaal over

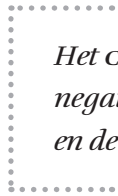
de samenleving moeten zijn. Nu is het vaak omgekeerd en raken in de ideologische maastroom van markt en macht juist dit soort maatschappelijke initiatieven uit zicht.’

Zou deze benadering de basis voor christelijke politiek kunnen zijn?

‘Ik weet niet of het om een specifiek christelijke politiek dient te gaan. Om je met de werkelijkheid van alledag te verstaan, moet je ook als sociaaldemocraat lokaal werken en persoonlijk engagement tonen. De wijkaanpak van Lodewijk Asscher in Amsterdam illustreert dat. Mijn opvatting van politiek komt uit een republikeins model van ‘burgerschap’ voort. Samen met burgers – vanuit verschillende inspiratiebronnen – vorm geven aan de publieke zaak. Binnen dat spectrum is overduidelijk plaats voor mensen die zich laten inspireren door het evangelie en het voorbeeld dat Jezus daarin geeft. Hoe hij met mensen optrekt als het leven moeilijk is. Zijn voorbeeld heeft in ieder geval miljoenen mensen aangesproken in het verleden en is ook nu relevant, omdat er nog steeds mensen in nood zijn. Die manier van opereren is niet “politiek” in de triviale zin van het woord, is niet uit op macht, stemmenwinst of een mooie reputatie. Ze is in zekere zin aanstootgevend, gericht tegen de gevestigde orde, tegen de machthebbers.’

‘Aan de kant van het leven gaan staan, aandacht hebben voor reële mensen, ook als het in moreel opzicht twijfelachtige mensen betreft. Ik pleit niet voor moralisering, maar voor een soort realisme. Dat is uiteindelijk waarom ik denk dat secularisatie geen afscheid van het christendom is. Veel mensen zijn nog precies zo praktisch verbonden en betrokken op anderen als

Jezus. Nou, dat is nogal wat! Het CDA kijkt ten onrechte negatief tegen dat moderne en gesecculariseerde leven aan. Secularisatie

*Het CDA kijkt ten onrechte
negatief tegen modernisering
en de secularisatie aan*

is wellicht een probleem wanneer je alleen naar de traditionele vormen van het heilige kijkt. Je zult echt iets nieuws moeten ver-

zinnen. Munt nieuwe woorden om het hogere in het moderne bestaan te erkennen en te benoemen. Maak van de nood een deugd. Speel concreet in op lokale kwesties. Maar eerst en vooral: las een pauze in, maak een reflectieve omweg. Stap uit de tijd, om zo te zeggen. Analyseer wat er gebeurt bij het succesvolle werk in buurten, en probeer eerst de ontwikkeling van het moderne leven zelf te snappen en te accepteren. Voor je het weet krijgen oude bestuurlijke reflexen weer de overhand en is van het eigen verhaal niets meer over.'